

УДК 343.234

П. В. Хряпінськийдоктор юридичних наук, професор
ДВНЗ "Національний гірничий університет"**ЗАОХОЧУВАЛЬНІ САНКЦІЇ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ**

У статті виокремлено та досліджено заохочувальні санкції в системі заходів кримінально-правового характеру. Заохочувальні санкції розглянуто у взаємозв'язку з дуалістичною природою кримінальної відповідальності. В результаті дослідження зроблено висновок, що заохочувальні санкції збагачують учення про систему заходів кримінально-правового характеру. Визначено, що соціальна цінність заохочувальної санкції у вигляді виключення, звільнення та/або пом'якшення кримінальної відповідальності та покарання зумовлена ефективністю вказаних заходів як позитивного регулятора суспільних відносин у кримінальній сфері.

Ключові слова: заходи кримінально-правового характеру, кримінальна відповідальність, правова норма, заохочувальна санкція, виключення, звільнення, пом'якшення кримінальної відповідальності та покарання.

I. Вступ

У доктрині кримінального права домінує погляд на кримінально-правову санкцію як на репресивний засіб кримінально-правового характеру, що визначає вид і ступінь покарання за злочин, передбачений у диспозиції [14, с. 48; 13, с. 25]. Витоки цієї концепції ґрунтуються на гіперболізації з усього розмаїття системи заходів кримінально-правового характеру виключно примусового (карального) впливу, що застосовують до правопорушника. Натомість заходи кримінально-правового характеру не вичерпуються кримінальною відповідальністю та покаранням, каральними елементами впливу. Як обґрунтовано вказують дослідники цього питання, кримінально-правові заходи – це система прийомів і способів примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики (кримінальні правопорушення, об'єктивно протиправні діяння, зловживання правом та ін.), правомірну поведінку, які застосовують на підставі закону, детермінованого культурним середовищем, що сформувався в конкретно-історичних умовах розвитку суспільства [15, с. 12]. Варто поділили погляди тих учених, що розглядають санкцію як багатозначне поняття, яке має безліч варіацій та значеннєвих відтінків [8, с. 33; 20, с. 21]. Санкцію неможливо розглядати поза структурою правової норми. Криміналісти по-різному вбачають структуру кримінально-правової норми. Так, традиційним вважають погляд, що структура правової норми, в тому числі – в кримінально-правовій Особливій частині Кримінального кодексу України (далі – КК), складається із системи трьох взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів – гіпотези, диспозиції та санкції [17, с. 87; 23, с. 22; 26, с. 66].

Останнім часом усе більше правників відстоюють позицію двохелементної структури кримінально-правової норми, яка, на їх думку, утворюється з диспозиції та санкції (або гіпотези та диспозиції) [2, с. 165; 19, с. 216]. Не торкаючись у цій статті аргументів "pro et contra" вищенаведених поглядів, принагідно зазначимо, що розуміння сутності санкції кримінально-правової норми в усіх дослідників майже однакове. Кримінально-правова санкція – це структурна частина статті Особливої частини КК, яку використовують для визначення виду та розміру покарання за злочин, зазначений у диспозиції.

II. Постановка завдання

Мета статті – дослідити органічний взаємозв'язок і взаємозалежність дуалістичної природи заходів кримінально-правового характеру та кримінально-правової санкції. За таким зв'язком заохочувальна кримінально-правова санкція має право на існування виключно як форма реалізації позитивного аспекту кримінальної відповідальності, що полягає в гарантуванні державою виключення, звільнення та/або пом'якшення кримінальної відповідальності та покарання в разі вчинення особою правомірної, суспільно-корисної поведінки у сфері кримінально-правового регулювання.

III. Результати

Заохочувальні норми кримінального законодавства, їх структуру та заохочувальні санкції в літературі досліджено поверхнево, це питання викликає багато суперечностей. Спроби визначити внутрішню структуру заохочувальної кримінально-правової норми загалом або окремих їх різновидів і виокремити заохочувальну санкцію в ній знаходимо в працях українських правників, серед яких: П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. К. Гришук, Ю. В. Гро-

децький, О. О. Дудоров, О. О. Книженко, О. М. Лемешко, В. А. Ломако, А. А. Музика, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, О. В. Наден, Н. А. Орловська, Ю. А. Пономаренко, В. П. Тихий, Г. О. Усатий, Н. Б. Хлистова, А. М. Яценко та ін. Вищезазначені дослідження мають велике теоретичне значення, втім у них не повною мірою відображено органічний зв'язок дуалістичної природи заходів кримінально-правового характеру та санкції кримінально-правової норми, не досліджено форми реалізації позитивного аспекту кримінальної відповідальності.

Розуміння сутності санкції найтісніше пов'язано із змістом кримінальної відповідальності. Теорія кримінальної відповідальності перебуває у стані розробки. І хоча основні напрями в дослідженні цієї проблеми вже сформувалися, прихильники різних поглядів продовжують відстоювати свої позиції, знаходячи для їх обґрунтування нові аргументи. Можна погодитися з Ю. В. Бауліним, що визначення кримінальної відповідальності лише як санкції, реального застосування державного примусу виглядає надто вузьким і зводить відповідальність до однієї з форм її реалізації. Таке саме зауваження можна зробити й щодо визначення кримінальної відповідальності як осуду особи з боку держави. Не можна погодитися і з думкою представників позиції ототожнення кримінальної відповідальності та кримінально-правових відносин, змістом яких є обов'язок особи зазнати заходів кримінально-правового впливу, оскільки ці поняття характеризують різні за змістом явища [2, с. 22]. Абсолютно слушно М. І. Панов та В. П. Тихий зауважують, що незавершений, гостро дискусійний характер дослідження феномену кримінальної відповідальності в теорії кримінального права зумовлений не лише відсутністю змістовних досліджень загальнотеоретичних проблем юридичної відповідальності, а й складністю, універсальністю цього явища [22, с. 77].

Правники, які розглядають кримінальну відповідальність як "обов'язок особи, яка вчинила злочин, підлягати дії кримінального закону за наявності в діях винного передбаченого цим законом складу злочину", "реальне застосування кримінально-правової норми, застосування і реалізація санкції" або "вимушене перетерпіння негативних наслідків в формі засудження (державного осуду) та примусження з боку уповноважених державних органів", вочевидь вбачають у санкції винятково державно-примусовий засіб впливу на особу, яка вчинила злочин [9, с. 9–10; 10, с. 45]. Натомість усе більше дослідників схильні бачити в кримінальній відповідальності дві протилежні сторони (аспекти): негативний, пов'язаний із порушенням кримінально-правових заборон, і

позитивний, що полягає у виконанні кримінально-правових приписів [17, с. 56–57]. Загалом, треба погодитися з В. К. Грищуком, що "кримінальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, що становить собою процес реалізації приписів норм кримінального закону, який проявляється: а) в усвідомленому дотриманні суб'єктом кримінально-правової заборони або виконанні суб'єктом свого кримінально-правового обов'язку чи використанні ним свого суб'єктивного права (позитивна кримінальна відповідальність); б) у вимушеному перетерпінні суб'єктом в інтересах захисту правопорядку, пов'язаних із вчиненням злочину і передбачених законом позбавлень і (або) обмежень його благ матеріального чи нематеріального характеру, а також визначених законом негативних наслідків, пов'язаних із наявністю судимості (негативна кримінальна відповідальність)" [6, с. 115]. У попередніх публікаціях ми наголошували на неоднорідному розумінні правниками змісту позитивного аспекту кримінальної відповідальності [25, с. 15–16], тому, не розглядаючи це питання, зазначимо, що відповідальність у позитивному аспекті має реалізовуватися в конкретних правових формах. Поза встановленими державою процедурами вона не може виникнути, розвиватися й припинятися.

Дуалістична природа кримінальної відповідальності розкривається в кримінально-правових відносинах, що здебільшого виникають у зв'язку з вчиненням злочину. Правовідносини виникають, змінюються й припиняються у зв'язку з появою юридичних фактів. На наш погляд, суперечливо розглядати правомірну поведінку, що виявляється в дотриманні кримінально-правових заборон, у якості своєрідного юридичного факту, що породжує існування кримінально-правового відношення позитивної кримінальної відповідальності. Відсутність відповідного юридичного факту робить неможливим встановлення початкового й кінцевого моменту позитивного аспекту кримінальної відповідальності. Зміст кримінально-правового відношення позитивної кримінальної відповідальності, як і будь-якого іншого правовідношення, полягає у визначенні прав і обов'язків його суб'єктів. М. І. Загородников обґрунтовано вважав, що кримінальна відповідальність починається там і тоді, де і коли на підставі закону чітко визначаються права та обов'язки учасників кримінальних правовідносин [10, с. 40]. Саме чіткої визначеності прав і обов'язків суб'єктів, що є характерною рисою публічних правовідносин, і не вистачає позитивній відповідальності у вигляді дотримання кримінально-правових заборон. Крім абстрактних обов'язків громадян поводитися законослухняно й не вчиняти будь-яких злочинів та обов'язків держави

не притягувати таких громадян до кримінальної відповідальності, ніяких “прав і обов’язків” ми не бачимо. Отже, правомірна поведінка суб’єктів дійсно реалізується в дотриманні приписів права, в тому числі й виконанні кримінально-правових норм, але сама по собі вона тільки частково є результатом правового впливу. Як зазначає В. М. Кудрявцев, абсолютна більшість громадян дотримуються правових заборон не у зв’язку з правовим впливом, а через сталі морально-етичні принципи й життєві установки на законослухняну поведінку [16, с. 17].

На наш погляд, позитивний аспект кримінальної відповідальності в якості правової передумови має винятково заохочувальні норми кримінального законодавства [24, с. 39–40]. У літературі обґрунтовано зазначено, що, поряд з іншими функціями, кримінальне право виконує й функцію заохочення соціально-корисної поведінки, здійснюючи тим самим регулятивний вплив на суспільні відносини [16, с. 21; 17, с. 421]. Прихильники позитивної відповідальності у праві, насамперед, пов’язують її прояв із практичною поведінкою суб’єктів щодо виконання норм кримінального права. Видається, що позитивна відповідальність реалізується виключно в заохочувальних нормах, основною рисою яких є чітка взаємозалежність між характером поведінки, що схвалюється законом, й кримінально-правовим заохоченням [18, с. 29]. Заохочувальні норми в більшості випадків стосуються посткримінальної поведінки особи. Також серед них є заохочувальні норми, які здійснюють регулювання “санкціонованого” завдання шкоди об’єктам кримінально-правової охорони (ч. 1 ст. 36, ч. 1 ст. 38, ч. 1 ст. 39, ч. 1 ст. 41, ч. 1 ст. 42, ч. 1 ст. 43 КК та ін.). Вчинки, що завдають санкціонованої шкоди об’єктам кримінально-правової охорони, “явно не вписуються” в посткримінальну поведінку, більше того, вони спрямовані на протидію злочинам і суспільно-небезпечним посяганням та мають з ними зовнішню схожість. Збіг з тим чи іншим складом злочину є обов’язковою сутнісною ознакою обставин, що виключають злочинність діяння. Правомірна кримінально-правова поведінка у цьому випадку має юридичне значення й через об’єктивну необхідність підлягає правовій регламентації, в чому зацікавлені як окремі громадяни, так і суспільство, а також держава. Суспільно-правова оцінка зазначеної поведінки полягає в повному виключенні кримінально-правового обтяження. Заохочення забезпечується визначеною системою гарантій, а саме: право особи вимагати виключення кримінальної відповідальності, скасування всіх постановлених рішень, що утискають зазначене право; правова відповідальність службових осіб, які не застосували заохочення за на-

явності підстав тощо. Правомірна кримінально-правова поведінка, що визначена цими обставинами, є особливо цінною. В основі її мотивів лежить суспільно-корисна спрямованість діяння суб’єкта. Особа передбачає наслідки свого діяння, знає позицію закону з цього питання та бажає діяти саме таким чином. Ці норми покликані впливати на свідомість і волю суб’єктів так, щоб останні прагнули без страху бути притягнутими до кримінальної відповідальності, здійснювати правомірні вчинки, пов’язані із завданням шкоди об’єктам кримінально-правової охорони [9, с. 90]. Разом з тим, треба звернути увагу, що значна кількість дослідників не зараховують обставини, що виключають злочинність діяння, до заохочувальних норм, принаймні з певними запереченнями деякі з них (необхідну оборону, затримання особи, яка вчинила злочин, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації). Деякі науковці пропонують перевести вказані обставини до конституційного або адміністративного законодавства. Ці пропозиції є мало прийнятними, тому що основне завдання кримінального законодавства “чітко окреслити перелік суспільно-небезпечних діянь від інших протиправних (цивільно-правових, адміністративних, дисциплінарних та ін.), а також від правомірних, суспільно-корисних вчинків” [19, с. 10–11]. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовують до осіб, що їх вчинили (ч. 2 ст. 1 КК).

Заохочення в кримінальному праві, на відміну від інших галузей права, не передбачає винагород особистого, майнового чи морального характеру у вигляді пільг, премій, визнання заслуг, спеціальних звань, державних нагород тощо. Заохочення соціально корисної поведінки в кримінальній сфері реалізується виключно в різному ступені мінімізації потенційного або реального кримінально-правового обтяження. Один із піонерів дослідження кримінально-правового заохочення В. М. Галкін був правий у тому, що воно ніколи не виражається в наданні особистості майнових чи немайнових пільг [4, с. 95]. Схожу позицію висловлює й В. О. Єлеонський, зазначаючи, що заохочення “визначає яке конкретно кримінально-правове обтяження буде виключене або пом’якшене у тих випадках, коли здійсниться заохочувана законом суспільно-корисна поведінка людини” [9, с. 78].

Аналіз мінімізації кримінально-правового обтяження дає можливість зробити висновок, що *позитивний аспект кримінальної відповідальності реалізується у формах: 1) виключення; 2) звільнення; 3) пом’якшення кримінальної відповідальності та пока-*

рання. З цих позицій набуває нового звучання теза О. Е. Лейста, який, підтримуючи тричленну структуру правової норми, вказував, що вона орієнтує правотворчість і практику застосування закону на точне з'ясування, хто, коли й до чого зобов'язаний, на що має право, які, за що й до кого застосовуються санкції [18, с. 8]. Виконання заохочувальних норм здійснюється в межах регуляторних правовідносин і має не тільки самостійну цінність щодо застосування санкцій шляхом реалізації охоронних правовідносин, а й є переважним суспільно схвальним варіантом правової поведінки, що стимулюється застосуванням заохочувальних санкцій. Диспозиція заохочувальної норми містить вказівку на конкретні дії чи бездіяльність (модель поведінки), бажані з погляду суспільства та держави, тобто встановлює ознаки позитивної кримінально-правової поведінки. Вона тісно пов'язана та взаємодіє з гіпотезою заохочувальної норми. Якщо диспозиція окреслює межі правомірної поведінки, то гіпотеза заохочувальної норми позначає умови, за наявності яких поведінка суб'єкта починає набувати правового значення. Натомість ступінь взаємозв'язку та взаємозалежності диспозиції, гіпотези та санкції неоднорідний. Найбільш тісним є взаємозв'язок між диспозицією та санкцією. В методологічному аспекті вони співвідносяться як причина та наслідок. Тільки виконання особою всіх соціально-корисних дій, зазначених у диспозиції, передбачає застосування визначених санкцією заходів заохочення. За допомогою юридичного закріплення ланки "диспозиція – санкція" законодавець визначає "базовий блок" заохочувальної норми. Саме він містить основний спонукальний вплив на адресатів заохочення. Зв'язок між диспозицією та гіпотезою заохочувальної кримінально-правової норми має дещо інший характер. У гіпотезі заохочення обов'язково адресується конкретним суб'єктам, при цьому є очевидним опосередкований зв'язок між особою та державою у вигляді суду та інших органів, уповноважених застосовувати відповідні міри заохочення.

Заохочувальна кримінально-правова норма не може не мати в своїй структурі елемент, що визначає заходи державного реагування на виконання суб'єктами своїх суб'єктивних прав і правових обов'язків. Щодо визначення зазначеного правового феномену єдності немає. Так, Ю. В. Голик, І. А. Тарханов та інші зазначають, що невід'ємним елементом заохочувальної норми є вказівка на певну міру кримінально-правового заохочення. Вони заперечують заохочувальну санкцію на підставах того, що санкція розглядається як суто негативний наслідок вчиненого. Незважаючи на це,

вони визнають, що в заохочувальних кримінально-правових нормах наявний такий елемент, як наслідки виконання суб'єктами (адресатами) вимог диспозиції [5, с. 30–31; 21, с. 118]. Значна група правників, серед яких Н. А. Гущина, І. Е. Звечаровський та ін., вважають, що санкції можуть мати негативне й позитивне спрямування, та визнають у структурі норми заохочувальну санкцію [7, с. 31; 12, с. 82]. "Цінність санкції, – зазначає Я. М. Брайнін, – її сутність полягає насамперед у її спроможності забезпечувати виконання вимог норми права" [3, с. 42]. Відтак сутність санкції визначається не її спрямованістю (негативною чи позитивною), а тим, наскільки вона забезпечує функціонування та сприяє досягненню мети певного правового регулювання.

За цим право на існування набувають заохочувальні санкції в кримінальному праві. В заохочувальних санкціях відображається правомірність та суспільна корисність кримінально-правової поведінки, що відповідною мірою заохочується державою. Критерієм класифікації заохочувальних санкцій є зміст кримінально-правового обтяження, що мінімізується у визначений законом спосіб. *Заохочувальні санкції треба поділити на три види: 1) виключення суспільної небезпечності та протиправності діяння; 2) звільнення від кримінальної відповідальності та покарання; 3) пом'якшення призначеного покарання або його відбукання* [24, с. 69–70]. Залежно від того, правом чи обов'язком суду є застосування заохочувальної санкції, їх можна поділити на дві групи. До першої групи належать заохочувальні санкції, що мають *обов'язковий, імперативний характер* виключення чи звільнення від кримінального обтяження (ч. 1 ст. 36, ч. 1 ст. 38, ч. 1 ст. 45, ч. 1 ст. 46 КК та ін.). До другої групи доречно зарахувати заохочувальні санкції, застосування яких визнають *не обов'язком, а правом суду* (ч. 1 ст. 47, ч. 1 ст. 48, ч. 1 ст. 97 КК та ін.).

Першою формою реалізації позитивного аспекту, якій кореспондується відповідна заохочувальна кримінально-правова санкція, є *виключення суспільної небезпечності та протиправності діяння*. Підставою для застосування цієї заохочувальної санкції є вчинення правомірного, соціально корисного діяння з припинення або запобігання злочинам, суспільно небезпечним посяганням, а також інший небезпечний, що загрожують об'єктам кримінально-правової охорони. Серед опитаних нами працівників досудового слідства, прокурорів, адвокатів і суддів обставини, що виключають злочинність діяння, зарахували до заохочувальних норм КК загалом 85 осіб (26,07%), серед них адвокатів – 45 (34,62%), слідчих – 28 (26,42%), прокурорів – 3 (9,37%) та суддів – 9 (15,52%) від за-

гальної кількості осіб кожної групи. Складність об'єктивних і суб'єктивних ознак, їх схожість із злочинами зумовлюють необхідність кримінально-правової кваліфікації обставин, що виключають злочинність діяння. Серед обставин, що виключають злочинність діяння, до заохочувальних норм належать: необхідна оборона (ч. 1 ст. 36 КК), затримання особи, що вчинила злочин (ч. 1 ст. 38 КК), крайня необхідність (ч. 1 ст. 39 КК), виконання наказу або розпорядження (ч. 1 ст. 41 КК), діяння, пов'язане з ризиком (ч. 1 ст. 42 КК), виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 1 ст. 43 КК).

Другою формою реалізації позитивного аспекту й, відповідно, заохочувальною санкцією є *звільнення від кримінальної відповідальності та покарання*. Заохочувальна санкція полягає у звільненні від кримінальної відповідальності, звільненні від призначеного покарання та його відбування за умов позитивної посткримінальної поведінки особи. Абсолютна більшість практичних працівників (а саме – 211 осіб, або 64,72% від загальної кількості) зарахували ці приписи до заохочувальних норм кримінального права. Зазначена форма передбачена в нормах про: добровільну відмову при незакінченому злочині (ч. 1 ст. 17 КК) і добровільну відмову співучасників (ч. 1 ст. 31 КК), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ч. 1 ст. 45 КК), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ч. 1 ст. 46 КК), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ч. 1 ст. 47 КК), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (ч. 1 ст. 48 КК), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 1 ст. 49 КК), звільнення від покарання у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності (ч. 4 ст. 74 КК), звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 5 ст. 74 КК), звільнення від відбування покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 75 КК) та ін. В Особливій частині КК спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності передбачено в 21 нормі, а саме: ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 2 ст. 255, ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 368-3, ч. 5 ст. 368-4, ч. 6 ст. 369, ч. 4 ст. 401 КК.

Третя форма реалізації позитивного аспекту кримінальної відповідальності та відповідний вид заохочувальної санкції є *пом'якшення призначеного покарання або*

його відбування. Заохочувальна санкція реалізується на стадії призначення та/або відбування покарання в нормах про обставини, які пом'якшують покарання: з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину (п. 1 ч. 1 ст. 66 КК); добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК); надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину (п. 2-1 ч. 1 ст. 66 КК); призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадку сукупності вищезазначених пом'якшувальних обставин (ч. 1 ст. 69 КК), призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ч. 1 ст. 69-1 КК), звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ч. 1 ст. 79 КК), заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ч. 1 ст. 82 КК), звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ч. 1 ст. 83 КК), дострокове зняття судимості (ч. 1 ст. 91 КК), дострокове зняття судимості за злочин, вчинений у віці до вісімнадцяти років (ч. 3 ст. 108 КК) та ін.

Заохочувальна санкція є прийнятним та адекватним терміном у позначенні правових наслідків правомірної поведінки в кримінальному законодавстві. Неприйняття на фаховому рівні терміна "заохочувальна (позитивна) санкція", як уже було зазначено, зумовлено багаторічним, традиційним розумінням санкції як негативного наслідку протиправної поведінки. Сьогодні побороти таке уявлення надзвичайно складно. Ми поділяємо погляди вчених, що подібний підхід є дещо однобічним. Він не враховує, що реалізація кожної норми в якості проміжної цілі завжди має сприятливі чи несприятливі наслідки для тих суб'єктів, на яких розповсюджує свою дію норма права. Переважна більшість вчинків з реалізації норм права зумовлюють саме сприятливі правові наслідки. Якщо ж погодитися з тим, що санкція забезпечує державними засобами виконання диспозиції, то до переліку таких правових засобів необхідно зарахувати й заохочувальні санкції [2, с. 114–115; 17, с. 130].

IV. Висновки

Підсумовуючи, доходимо висновку, що заохочувальні санкції розвивають і збагачують учення про систему заходів кримінально-правового характеру. Соціальна цінність заохочувальної санкції зумовлена інтенсивними дослідженнями заходів кримінально-правового характеру як основного регулятора суспільних відносин у кримінальній сфері. Вона дає змогу розширити предмет дослідження завдяки соціально корисній поведінці, поглибити уявлення про механізм кримі-

нально-правового регулювання суспільних відносин способами й засобами, притаманними кримінальному інструментарію, та розглядати санкцію не тільки як потенційне або реальне обмеження прав і свобод особи, а й у вигляді виключення, звільнення та/або пом'якшення кримінальної відповідальності та покарання. Перспективами подальших розвінчаних структурних елементів заохочувальної норми, як гіпотеза та диспозиція, крім того, треба звернути увагу на проблему законодавчої техніки викладення заохочувальної норми як потужного засобу стимулювання до правомірної, суспільно корисної поведінки в кримінально-правовій сфері.

Список використаної літератури

1. Баулін Ю. В. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи : монографія / Ю. В. Баулін, М. В. Буроменський, В. В. Голина та ін. – Київ : Парламентське видання, 2015. – 688 с.
2. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – Київ : Атіка, 2004. – 296 с.
3. Брайнин Я. М. Уголовный закон и его применение / Я. М. Брайнин. – Москва : Юрид. лит., 1967. – 240 с.
4. Галкин В. М. Система поощрений в советском уголовном праве / В. М. Галкин // Советское государство и право. – 1977. – № 2. – С. 91–97.
5. Голик Ю. В. Поощрительные нормы в советском уголовном праве // Сборник научных статей : актуальные вопросы борьбы с преступностью / Ю. В. Голик [отв. ред. В. Д. Филимонов]. – Томск : Томск. гос. ун-т, 1984. – С. 26–32.
6. Грищук В. К. Кримінальне право України : загальна частина: навч. посіб. / В. К. Грищук. – Київ : Ін Юре, 2006. – 568 с.
7. Гущина Н. А. Поощрительные нормы российского права : монография / Н. А. Гущина. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. – 294 с.
8. Денисова Т. А. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : монографія / Т. А. Денисова, Ю. В. Філей. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
9. Елеонский В. А. Поощрительные нормы уголовного права и их значение в деятельности органов внутренних дел : учеб. пособие. / В. А. Елеонский. – Хабаровск : Хабар. высш. школа МВД СССР, 1984. – 108 с.
10. Загородников Н. И. О пределах уголовной ответственности / Н. И. Загородников // Советское государство и право. – 1967. – № 7. – С. 39–46.
11. Звечаровский И. Э. Поскриминальное поведение: понятие, ответственность, стимулирование : монография / И. Э. Звечаровский. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1993. – 128 с.
12. Звечаровский И. Э. Уголовно-правовые нормы, поощряющие посткриминальное поведение личности : монография / И. Э. Звечаровский. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1991. – 160 с.
13. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко [та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 3-е вид., переробл. і допов. – Київ : Атіка, 2008. – 712 с.
14. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-е вид., перероб. і допов. – Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
15. Кримінально-правові заходи : підручник / О. В. Козаченко, О. М. Мусиченко, О. М. Сидоренко [та ін.] ; за ред. О. В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон, 2015. – 216 с.
16. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология : монография / В. Н. Кудрявцев. – Москва : Наука, 1982. – 287 с.
17. Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія / О. О. Книженко. – Харків : ХНУВС – Ніка Нова, 2011. – 336 с.
18. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы) : монография / О. Э. Лейст. – Москва : Моск. гос. ун-т, 1981. – 240 с.
19. Наумов А. В. Российское уголовное право : курс лекций в 3 томах : общая часть / А. В. Наумов. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва : Волтерс Клувер, 2007. – 736 с.
20. Орловская Н. А. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций : монография / Н. А. Орловская. – Одеса : Юрид. лит., 2011. – 624 с.
21. Тарханов И. А. Поощрительные нормы в уголовном праве / И. А. Тарханов // Ученые записки Ульяновск. гос. ун-та. Сер. Право. – 1997. – № 1. – С. 106–120.
22. Тихий В. П. Нове дослідження проблем звільнення особи від кримінальної відповідальності / В. П. Тихий, М. І. Панов // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2005. – № 7. – С. 76–78.
23. Филимонов В. Д. Норма уголовного права : монография / В. Д. Филимонов. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2004. – 281 с.
24. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : монографія / П. В. Хряпінський. – Харків : Харків юридичний, 2009. – 840 с.
25. Хряпінський П. В. Позитивна кримінальна відповідальність (зміст, форми та реалізація) : монографія / П. В. Хряпінський. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2008. – 115 с.

26. Хряпінський П. В. Структура заохочувальних кримінально-правових норм / П. В. Хряпінський // Вісник Академії прокуратури України. – 2007. – № 1. – С. 64–70.

27. Яценко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: монографія / А. М. Яценко. – Харків: ХНУВС – Ніка Нова, 2014. – 388 с.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2016.

Хряпінський П. В. Поощрительные санкции в системе средств уголовно-правового характера

В статье выделяются и исследуются поощрительные санкции в системе средств уголовно-правового характера. Поощрительные санкции рассматриваются в связи с дуалистической природой уголовной ответственности. В результате исследования сделан вывод, что поощрительные санкции обогащают учение о системе средств уголовно-правового характера. Обозначено, что социальная ценность поощрительных санкций в виде исключения, освобождения и/или смягчения уголовной ответственности и наказания обусловлена эффективностью указанных средств как позитивного регулятора общественных отношений в уголовной сфере.

Ключевые слова: средства уголовно-правового характера, уголовная ответственность, правовая норма, поощрительна санкция, исключение, освобождение, смягчение уголовной ответственности и наказания.

Khriapinskiy P. Incentive Sanctions in System of Means of Criminal and Legal Character

In article incentive sanctions in system of means of criminal and legal character are allocated and investigated. Incentive sanctions are considered in connection with the dualistic nature of criminal liability. As a result of research the conclusion is drawn that incentive sanctions enrich the doctrine about system of means of criminal and legal character. The social value of incentive sanctions by way of exception, releases and/or mitigation of criminal liability and punishment, is caused by efficiency of the specified means as positive regulator of the public relations in the criminal sphere.

In the doctrine of criminal right a look prevails to approval as on the repressive mean of legal character, which determines a kind and size of punishment for a crime, ponderable in disposition. The sources of this conception are based on exaggeration from all variety of the system of measures of criminal character exceptionally of the forced (punitive) influence which is used to the offender. The measures of criminal character are not closed criminal responsibility and punishment, by the punitive elements of influence. As their researchers specify grounded, legal measures are the system of receptions and methods of the forced and encouraging influence of the state on criminal practices (criminal offences, objectively criminal acts, abuse of right but other), good behavior, which are used on the basis of law, determined a cultural environment which was folded in concretely historical terms of development of society. More inclined to see researchers criminal responsibility two opposite sides (aspects): negative, with violation of criminals prohibitions and positive, that consists in execution criminal orders.

On the whole it follows to consent that criminal responsibility is the type of legal responsibility, which is a process of realization of orders of burrow of penal law which shows up in the realized observance by the subject of criminal prohibition or implementation of the criminal duty or use them of the equitable right a subject (positive criminal responsibility); or in forced by a subject in interests of defense of law and order, related to the commission of crime and statutory privations and (or) limitations of his blessings of financial or immaterial character, and also certain a law negative consequences, related to the presence of previous conviction (negative criminal responsibility).

In previous publications attention applied by us on the heterogeneous understanding the legislators of maintenance of positive aspect of criminal responsibility, that is why not deciding on this question will mark that responsibility in a positive aspect must be realized in concrete legal forms. It can not arise up out of the procedures set the state, to develop and halted.

Key words: means of criminal and legal character, criminal liability, precept of law, inceptively sanction, exception, release, mitigation of criminal liability and punishment.